

TRI STOLETJA STAREJŠEGA LJUBLJANSKEGA ARHIVA

Rokopisne knjige — vir za zgodovino Ljubljane od začetka 16. stoletja do 1850. leta

Zgodovinski arhiv Ljubljana je sicer že večkrat ob raznih prilikah predstavil posamezne drobce in lepše primere starejšega nelistinskega arhiva, v večjem obsegu oz. izboru pa še ni predstavil rokopisnih knjig oz. manuskriptov. Te je predstavil v Kulturno-informacijskem centru (KIC) Križanke od 20. oktobra do 5. novembra 1988. Na razstavi so res tudi posamezne listine, akti in pergamentni deli — listi — srednjeveških verskih knjig, vendar so to le priloge ali makulature izložene pred okoli 30-timi leti iz rokopisnih knjig.

Arhivsko gradivo, ki ga predstavljamo za to dobo, je odraz poslovanja in dela tedanjih mestnih upravnih in sodnih organov. Precej je ohranjenega tudi iz dela drugih ustanov kot npr. Urbar šentpeterske farne cerkve ali Knjiga dolžnikov in upnikov Žige Mospacherja v Ljubljani iz leta 1517. Ta letnica pomeni tudi najstarejši naši rokopisni knjigi. Štiri leta kasneje je začel nastajati najstarejši *Zapisnik mestnega sveta* kot Gemeiner Stadt Laybach Gerichts Protokoll, prvi ohranjeni v dolgi vrsti te serije do konca 18. stoletja. Navadno so pisani v eni knjigi za eno leto, včasih pa tudi za več let skupaj. Ti tudi najboljše predstavljajo

življenje v Ljubljani. Očitno pa je, da so za več let 16. stoletja ti zapisniki izgubljeni.

Obsežna je skupina *Knjig prihodkov in izdatkov mesta Ljubljane* (195 letnikov, za letnik pa posebej dohodki in posebej izdatki). Začenja z letom 1581 in skoraj neprekinjeno teče do konca 18. stoletja. V večini primerov so ohranjene še priloge. Za opekarne najdemo v teh prilogah za drugo polovico 17. stoletja natančne sezname količine in vrste prodane opeke z imeni kupcev. Ob prelomu 16. v 17. stoletja se pojavijo *davčne knjige* in večje število urbarjev. Davčnih knjig je ohranjenih skoraj 150, urbarjev pa 116. Poleg mestnih urbarjev so tu še urbarji raznih žup (Kozarje, Rakovnik, Dobrava etc.), pa tudi gospostev, beneficijev, sejmskih stojnic (die Innleute der Markt-Hütten). Dolgo vrsto let so v Ljubljani vodili svoje urbarje za posamezne dele mesta: Novi trg, Stari trg, Mestni trg.

Posebej so predstavljene *Privilegijske knjige mesta Ljubljane*. Gre za štiri prepise vseh privilegijev, ki jih je mesto dobilo od deželnega kneza. Prvi privilegij je iz leta 1320, zadnji vpisi pa so iz 18. stoletja. Precej je knjig, ki vsebujejo razne *davščine*. To so npr. Glavna

Slovenska prisega vinskega merčuna (merilca), Zgodovinski arhiv Ljubljana, Knjiga priseg, Cod. XXVI/3, 16./17. stol.

16-15

Wetmessen. Fide
windisch

Iest N: per feschem Gospudi BOGV, inu tude
Gospudi Burgermaistru, Richteriu, inu temu Poshte,
nimu Rathu tega poglavitega mesta Lublane, de iest
= ozhem en luest, flisrig, inu pokoren, Vuinski met
shen biti, inu uufaki, zhash enimu uslednimu bude
// ubosimo ali bogatimu, smoio meržunsko, slusbo po,
koren inu pernericien biti, enimu v slednimo eno praua
moro, bregusega fortelna mereti, inu ta spodobni žol
inu prauita od tech istich Vuin noter iemati, koker
sem iest tyistae dolshan šcuriti, inu enimu v slednimo
Vuinskiu meržunu inu slushabniško se spodobi,
inu koker iest netem, inu neunim sueto tegaisfiga
morem vshite, koker meni BVG pomagaci, inu usi
Suctniki. Amen.

knjiga vinskega daca (večkrat z abecednim seznamom teh plačnikov) ali Knjiga obrtnih davkov, Spiski zemljiškega davka in Registri zavezancev obrtnega davka. Veliko vrednost pomenijo *Obrtne knjige* (do leta 1850 jih je devet) za iskanje podatkov o obrtneh v Ljubljani. Običajno so obrtniki vpisani po skupinah oz. po dejavnosti, v okviru te pa še po abecednem redu. Najstarejša v tej seriji in tudi najlepša, saj je vezana v zlate platnice, je Knjiga knjigoveškega ceha, s prvimi vpisi leta 1684 in zadnjimi leta 1843. Za nekoliko kasnejši čas je prav tako po okrasju vzorno vezana Knjiga knjigoveških pomočnikov. V Knjigi privilegijev za razne nove proizvodne postopke srečamo zelo zanimive izume. Na razstavi je predstavljen v tej knjigi Janez Kunz, ki je izumil in patentiral nov način pridobivanja kresilne gobe.

Policijske in gasilske zadeve gredo nekako skupaj. Vsebujejo podatke za prvo polovico 19. stoletja. Danes se nekoliko smešno sliši, da so morali imeti vsi hi-

šni lastniki v Ljubljani na podstrešju ne samo določeno število veder, lopat, krampov, cepinov itd., temveč tudi večje število mehov vode za primer požar. Vsako leto je posebna komisija pregledovala, da ne bi kje kaj manjkalo. Mesto je imelo svojo policijo, ki je skrbela za varnost in red v mestu. Na razstavi je moč videti stran iz Zapisnika potnih listov za leta 1802 do 1806. Vpisano je vse: od kod, kam, kako in zakaj kdo potuje. Največ jih je potovalo peš, nekateri s poštnim vozom, bolj redki pa s konjem. Za več kot deset let so tekoče ohranjeni Policijski dnevniki. To so res dnevniki, ker za vsak dan vpišejo kje in zakaj je policija posredovala (če kakšen dan ni bilo nič, so vpisali datum in zraven »Nichts«). Za razne po tedanjem mišljenju neprilagodljive ljudi raznih starosti so imeli v Ljubljani posebno t.i. Prisilno delavnico. Za tri leta v drugi polovici 18. stoletja so od tam ohranjeni zapisniki (Zuch- und Arbeitshaus Prothocoll).

Da je bila pred več stoletji tudi slovenščina uradni

Del lista cerkvene knjige iz 15. stoletja (hymnarij) na pergamentu z zlato inicialko. (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Sadnikarjeva zbirka, fasc. 2-makulature).

jezik pri mestni upravi, dokazujejo *obrazci sodnih priseg* »uslužbencev« na magistratu. Kako je prisegel mestni čolnar (Zuelender) ali vinski merčun (danes po nepotrebnem odpravljen izraz merčun in zamenjan za merca) spoznamo iz Knjige sodnih priseg iz 17. stoletja. Posamezni dopisi oz. popravki spremembe priseg sežejo do leta 1726. Kako neizprosni in kruti so bili *sodni red* v Ljubljani, pa spoznamo na razstavi iz dveh skoraj identičnih prepisov sodnih redov iz leta 1586 oz. 1598. Oba sta ohranjena v prepisu. Vse te tri knjige (reda in prisege) so bile pred časom (1984. leta) vrnjene na osnovi restitucije arhivov iz dunajske Avstrijske narodne biblioteke na Dunaju.

Kot *razne ljubljanske rokopisne knjige* označujemo 36 rokopisnih knjig za čas 1517 do 1850 leta. Največ je tu zapisnikov o tržnih cenah oz. o cenah žita v Ljubljani. Nekaj je tudi pravnih pogodb. Posebno lepe so platnice Knjige ljubljanskih meščanov. Vsakdo ni mogel biti meščan, čeprav je bil prebivalec Ljubljane. Vsebuje podatke o sprejemu v meščanstvo od 1823. do 1934. leta. Zanimive so knjige bolnikov, Repertorij zemljiško-knjižnih vpisov, Razpored prenočišč v zasebnih stavbah v primeru mobilizacije, Seznam premoženja sirot itd.

Omenjene so samo bolj pomembne skupine, razstavljenega je veliko več. Vseh rokopisnih knjig v ljubljanskem arhivu je 1166. Na razstavi pa jih je 82. Nekaj več kot je razstavljenih knjig je kopij teh knjig ali pa so predstavljeni posamezni listi kot priloge knjigam.

Posebno kategorijo predstavljajo *makulature*. Največ so to teološki-cerkveni teksti oz. note imenovane neume. Neume so namreč prvi glasbeni zapisi not s čudovitimi ilustracijami, zlasti pa inicialkami. Često so barve kombinirane z zlatom. Najstarejši tak list je antifonarij iz prve polovice 13. stoletja. Nekaj je še drugih tekstov (pergament!) iz tega stoletja, malo več iz 14., največ pa iz 15. stoletja. S cerkveno reformo po Tridentinskem koncilu so stare mašne knjige (misal) in tudi druge zgubile pomen in ker je pergament zelo trpežen material v primerjavi s papirjem, so knjigovezi razdrli stare pergamentne knjige in liste uporabili za vezavo novih knjig. Žal po odhodu dr. Boža Otorepca iz Mestnega arhiva, ni nikogar v arhivu, da bi razvozlaval paleografsko, teološko, glasbeno, cerkvenopravno zapletenost tudi kasneje pridobljenih tekstov (Sadnikova zbirka iz Kamnika v ZAL!).

Razstava vzorčno prikazuje dosedanje napore kako narediti rokopisne knjige čimbolj dostopne. Za Zapisnike mestnega sveta in Knjige dohodkov in izdatkov so narejene osebne, krajevne in delno stvarne

kartoteke do prve polovice 17. stoletja. Predstavljene je tudi nekaj literature. Le-ta pokaže, da so rokopisne knjige bolj uporabljali kot vir v prejšnjem stoletju razni zgodovinarji in drugi pisci. Razumljivo, znanje latinščine in nemščine z gotico ni bil za njih noben problem. Omenimo naj samo nekatere: P. von Radics, Fr. Komatar, I. Vrhovec, V. F. Klun, A. Müller. Iz tega stoletja pa so največ te vire uporabljali delavci tega arhiva. Naj omenim vsaj V. Fabjančiča, V. Valenčiča, B. Otorepca in S. Vilfana. Ta imena so navedena samo zato, da bi tisti, ki se bi zanimal za zgodovino Ljubljane v tej dobi, imel izhodišče za iskanje literature.

Vse kaže, da je zgodovina Ljubljane premalo upoštevana pri raznih načrtovanih zgodovinarjev in njim sorodnih strokovnjakov. Videti je, da se premalo zavedamo, da je bila Ljubljana v tej dobi gospodarsko in kulturno še precej več kot samo deželno glavno mesto Kranjske. Kot je omenil ravnatelj Zgodovinskega arhiva ob otvoritvi razstave je zaradi avstrijskega forsiranja Trsta začela nazadovati Ljubljana, drugače bi se bila razvijala naprej v enega pomembnejših mest na jugu Avstrije.

Ob razstavi se je pokazalo vsaj arhivskim delavcem nekaj omembe vrednih stvari. Potrdila se je prava odločitev kulturnih delavcev v Ljubljani, da je nujno potreben kulturno-informativni prostor, kjer ne bi posamezne ustanove oz. delavci predstavljali samo eksponate, temveč predvsem informirali širše občinstvo o svojem delu, z delavci sorodnih ustanov in drugimi strokovnjaki pa izmenjali poglede, izkušnje, uspehe in neuspehe pri svojem delu. Pokazala se nam je tudi visoka strokovna in tehnična pomoč delavcev v KIC Križanke, saj delavci po arhivih niso tako vajeni na pripravo in postavitev razstav. Težava je tudi v tem, ker arhivski eksponati težko dosegaajo zanimivost in privlačnost muzejskih predmetov. Nadalje ni bilo moč spregledati, da je arhitekt Marjan Loba da kot oblikovalec odlično poznal sam razstavni prostor in da je vedel, upoštevajoč vsebinski potek razstave, kaj kam sodi glede na prostor, svetlobo in dostopnost. Posebej se je pokazalo, da razstavljeno arhivsko gradivo zaradi tega, ker je večino potrebno brati, ne samo ogledati (niso predmeti!) zahteva veliko svetlobe, oz. reflektorje. Temu je bilo zadoščeno, žal pa so bili teksti ob naslovih, pa tudi podnapisi premalo povečani in preveč blede. In končno še eno spoznanje: Vsako količjak večjo razstavo mora postavljati več ljudi, ne en sam. Več ljudi več vidi. In vsem tem iz KIC Križanke in ZAL moram biti hvaležen kot idejni zasnovalec te razstave.

VINKO DEMŠAR